

УДК 342.951

ГУСАРОВ Сергій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

професор кафедри адміністративного права

та процесу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8136-0694>

РОБОТА ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

У лютому 2022 року Національна поліція разом з іншими силами оборони хоробро і гідно зустріла потужного та жорстокого ворога і продовжує сьогодні боронити нашу країну, даючи відсіч триваючим спробам російського агресора захопити Україну. Від самого початку повномасштабного російського військового вторгнення поліція виявила себе як досить стійка і дієва система, що оперативно та доволі ефективно відреагувала на такі екстраординарні події. Поліція фактично зіштовхнулася з новою для себе реальністю, а саме з таким:

– повна і докорінна зміна психоемоційного стану населення в цілому. Практично припинили діяти соціальні стримуючі фактори, які підтримувалися примусом держави або громадською думкою, як-то: страх кримінального переслідування, соціальна репутація, вага в суспільстві, професійна кар'єра тощо;

– значна частина технічних засобів, які забезпечували контроль за ситуацією, припинили роботу. Це камери спостереження на вулицях, засоби фіксації правопорушень, системи охоронних сигналізацій, елементарне освітлення на вулицях і навіть електропостачання в населених пунктах;

– відсутність повного розуміння про порядок дій поліцейськими у випадку збройної агресії на території їх діяльності з боку повнооснащеного військового формування країни-агресора;

– відповідно до законодавства у сфері оборони поліцейські входять до складу сил національного спротиву. Проте не враховується, в якості яких саме сил поліцейські можуть бути використані. У поліцейських немає і ніколи не було засобів вогневого ураження важкої бронетехніки. Найважчим озброєнням територіального

органу поліції є ручний гранатомет, який ще не в кожному відділі поліції є, вже не кажучи про вміння ним користуватися особовим складом. Проте чимало «недолугих експертів» закидали працівникам поліції відсутність з їхнього боку збройного спротиву агресору, адже поліція – це озброєне формування. Чомусь ніхто не намагається змушувати ветеринара лікувати людей, хоча він же лікар;

– часткове порушення вертикалі влади. Чимало випадків, коли органи влади, і поліція не виняток, залишалися без керівництва або ключових фахівців у зв'язку із залишенням ними місця служби та евакуацією на безпечніші території разом зі своїми сім'ями.

Попри все це, поліція в цілому витримала тиск тих загроз і викликів, що принесла із собою війна, значною мірою навіть взяла їх під контроль, не втратила стабільності й функціональної придатності завдяки як своєчасним і умілим діям керівництва, так і мужності та самовідданості кожного поліцейського.

Однак, на відміну від Збройних Сил України та інших військових формувань, поліція поряд із завданнями безпосередньо оборони держави і протидії зовнішньому ворогу має вирішувати цілий спектр завдань правоохоронного і управлінського характеру, ефективного виконання яких ускладнене багатьма факторами (крім залучення особового складу поліції до відсічі російської агресії), зокрема це: суттєве зростання кількості зброї та боєприпасів у цивільного населення країни; тимчасова окупація окремих районів території країни; руйнування об'єктів критичної інфраструктури, у першу чергу енергетики; блокування логістичних каналів; знищення житлового фонду населених пунктів та промислових об'єктів; зростання витрат на воєнні та відновлювальні потреби; масове переміщення біженців; підвищення рівня безробіття і, як наслідок, погіршення фінансово-економічного благополуччя населення України [1]; загальна соціальна напруженість і виснаженість тощо. Попри означені труднощі, поліція доволі успішно виконує покладені на неї завдання та функції навіть в умовах війни, про що свідчать дані, наведені у звіті Національної поліції України про результати її роботи у 2022 році [1].

Відаючи належне поліції як системі, а також високо оцінюючи внесок кожного поліцейського у забезпечення належного функціонування цієї системи в таких складних і небезпечних умовах, вважаємо, що ефективність і результативність роботи органів поліції можна і необхідно вдосконалювати й надалі. Зокрема, враховуючи існуючу ситуацію, необхідно звернути увагу на питання ро-

боти органів поліції на деокупованих територіях, а саме на їх взаємодію із громадою. В цілому співпраця і партнерство є одними з ключових принципів діяльності поліції, які реалізуються завдяки відповідним формам і методам роботи поліцейських, через комунікацію із муніципальною владою і населенням територіальних громад. Налагодження активної співпраці з населенням на деокупованих територіях є дуже важливим як з точки зору надання необхідної підтримки і допомоги мешканцям таких територій, так і з позиції отримання необхідної інформації від останніх, що полегшує роботу поліцейських під час проведення стабілізаційних заходів (виявлення: колаборантів, пособників держави-агресора, зброї та боєприпасів, вибухонебезпечних предметів тощо). Втім, слід відмітити те, що здебільшого робота поліції зводиться до комунікації з окремими громадянами, які постійно проживають або з тих чи інших причин опинилися на деокупованій території.

Проте сам факт деокупації території не призводить до повернення поліцейських до виконання тільки поліцейських функцій. Ми вже можемо спостерігати практику діяльності правоохоронних органів на деокупованих територіях. І якщо після відступу агресора з Житомирської, Київської, Чернігівської і Сумської областей поліцейські займалися фіксацією злочинів окупантів та пов'язаних з ним осіб, то в інших деокупованих областях картина подій і викликів інакша. Деокуповані або прилеглі до окупованих території стають мішенню для обстрілів. Так, взяти для прикладу Харківщину, смт Печеніги, розташоване на правому березі водосховища, лівий берег якого був під окупацією. Містечко постійно зазнавало обстрілів агресором. Місто Куп'янськ було захоплено в перші дні повномасштабного вторгнення, під час окупації ЗСУ не здійснювали його обстрілів, відбите місто у ворога було у вересні 2022 року в ході «Харківського наступу» практично без вогневого ураження інфраструктури міста. Проте після деокупації місто зазнає щоденних обстрілів з різних систем вогневого ураження. В таких умовах поліцейські залучаються здебільшого не до фіксації і розслідування злочинів. Основними функціями поліцейських є спільно з органами місцевої військової адміністрації забезпечувати евакуацію населення з небезпечних територій, брати участь у фільтраційних заходах та підтриманні публічної безпеки. Показники, за якими оцінювалася робота поліцейського трохи більше року тому, відійшли на задній план.

Зважаючи на катастрофічне збільшення навантаження і зменшення кількості особового складу, вважаємо, що було б доцільно

більш активно розвивати такі форми взаємодії поліції із громадськістю, які б сприяли організованому та широкому залученню представників останньої до співпраці. Йдеться про те, що індивідуальна комунікація поліцейських з окремими громадянами є необхідною, однак недостатньою для вирішення першочергових проблем відповідної територіальної громади в цілому, для стабілізації і впорядкування її громадського життя. Прикладом такої широкої взаємодії може стати створення тимчасових громадських рад чи форумів із залученням до їх роботи представників місцевої влади, місцевих громадських активістів, осіб, які підтримують волонтерський рух, з метою спільного формування і визначення пріоритетних шляхів, форм і способів реалізації поліцейської та супутньої діяльності на деокупованих територіях задля оперативного та ефективного проведення стабілізаційних заходів і відновлення умов, необхідних для нормального життя.

Крім того, практика свідчить, що у скрутні часи суспільство в Україні стає досить консолідованим для збереження своєї структури. Так, на всій території України без ініціативи влади місцеві створювали загони самооборони і, в тому числі зі зброєю в руках, споруджували блок-пости, несли чергування, патрулювали вулиці тощо. Поліцейські тільки фіксували створення вказаного формування і надавали методичну допомогу. І випадків якихось зловживань з боку представників таких «самоорганізацій» за період їх функціонування особливо не було. За своєю сутністю це були практично забуті добровільні народні дружини. Так, в Україні є законодавство, яке дозволяє створювати добровільні формування охорони порядку, але воно виписане для мирного часу, і зазначені формування мають функціонувати постійно. Громадяни в мирний період на це витратити свій час не бажають. Однак перед обличчям ворога показали готовність берегти свою домівку. Тому вбачається можливим розробити правовий механізм розгортання добровільних формувань охорони порядку у випадку надзвичайних обставин. Це дозволить завчасно мати відомості про склад, озброєння, місця розміщення таких формувань та оперативне здійснювати керівництво їх діями з боку поліції. А головне, дозволить інституційно пов'язати членів таких формувань з місцевою владою, а не перетворювати їх на «махновщину».

Важливим моментом на шляху відновлення та підтримання безпечного середовища на деокупованих територіях має стати взяття під ефективний контроль основних суспільних процесів, що

на них відбуваються, в тому чисті реалізація проєкту «Поліцейський офіцер громади». Фахівці цілком справедливо відмічають, що повноцінне здійснення цього проєкту є запорукою побудови сталої співпраці з громадою для створення спільного безпечного середовища, інтеграції поліції в суспільство, задоволення безпекових потреб громадян, залучення до партнерства всіх зацікавлених сторін, ефективного та консолідованого вирішення локальних проблем громади [1; 2].

З іншого боку, поряд із вирішенням питань щодо підвищення якості й ефективності виконання поліцією правоохоронних та інших завдань і функцій на деокупованих територіях, не менш важливим моментом залишається забезпечення на зазначених територіях належного контролю за законністю дій самих поліцейських, особливо стосовно осіб, які підозрюються у вчиненні дій проти Українського народу і держави. Адже воєнний стан, особливі обставини й умови протікання суспільного життя не є підставами для нехтування верховенством права, законністю та визнаними суспільними цінностями або причинами для виправдання дій (бездіяльності), що порушують ці принципи і цінності.

Вирішення вищенаведених та інших питань діяльності поліції на деокупованих територіях потребує глибокої та змістовної роботи науковців та зацікавленої громадськості над опрацюванням методів роботи поліцейських, які дозволять виконувати покладені обов'язки в умовах нових викликів. Увесь народ України працює над перемогою і тим, щоб такого більше не повторилося. Однак, як казали давні: «Хочеш миру – готуйся до війни». Тому з урахуванням отриманого Україною досвіду вже сьогодні необхідно розробити: 1) план дій та/або інструкції щодо дій поліцейських у випадку окупації території ворогом; 2) структуру та зміст посадових інструкцій поліцейських таким чином, щоб у випадку непередбачуваної і незапланованої відсутності будь-якого керівника структурного підрозділу поліції орган поліції міг виконувати свої функції; 3) наукову концепцію широкого залучення громадськості, в тому числі зі зброєю в руках, до забезпечення публічної безпеки у випадку оголошення воєнного стану або іншого подібного правового режиму роботи держави.

Список бібліографічних посилань

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році // Урядовий портал : офіц. сайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf.

2. П. оліцейський офіцер громади // Національна поліція Украї-

ни : офіц. вебпортал. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-officer-gromadi>.

УДК 342.951ppv

МОРГУНОВ Олександр Анатолійович,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений тренер України,

*перший проректор Харківського національного університету
внутрішніх справ;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2259-3620>

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає в себе й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [1]

Статтею 8 Конституції України визначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Принцип верховенства права є одним із системи основоположних принципів, які визначають новітній конституційний лад України, і є юридично обов'язковою нормою найвищого рівня сучасного українського правопорядку. Його дія поширюється на усі органи публічної адміністрації, їх посадових осіб в усіх сферах нормотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності.

Маємо можливість констатувати втілення конституційного принципу верховенства права в діяльності органів Національної